

Презентацію створено за допомогою комп'ютерної програми ВГ «Основа» «Електронний конструктор уроку»

РОЗДІЛ II. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ПРО ЗАХИСТ ЖЕРТВ ВІЙНИ

Урок 2.2. МГП

Тема 2.1-2. Особливості ведення воєнних дій з урахуванням норм Міжнародного гуманітарного права

Мета

Вивчити поняття збройних сил держав і правовий статус учасників бойових дій і миротворчих операцій, заборонені методи ведення воєнних дій, заборонені дії відносно жертв війни, врахування норм МГП під час організації бою та основних видів бойового забезпечення.

План уроку

1. Правовий статус учасників бойових дій і миротворчих операцій.
2. Заборонені засоби та методи ведення війни. Закони і звичаї війни.
3. Заборонені дії відносно жертв війни.
4. Урахування норм МГП під час організації бою та основних видів бойового забезпечення.

1. Правовий статус учасників бойових дій і миротворчих операцій

Стан війни спричиняє визначені юридичні наслідки відповідно до міжнародних договорів. Стан війни виражається не тільки у відкритій збройній боротьбі держав, але й у розриві мирних відносин між ними (дипломатичних, торгових та ін.)

Відповідно до III Гаазької конвенції 1907 р. стану війни обов'язково повинно передувати попередження у формі обґрунтованого оголошення війни чи ультиматуму з умовним оголошенням війни. Про стан війни повинні бути негайно сповіщені нейтральні держави.

У сучасному світі війни, як правило, не виникають, але це не є перешкодою для застосування правових норм, характерних для воєнного часу. Водночас оголошення війни не знімає відповідальності з агресора, якщо воно було несправедливим.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 від 14 грудня 1974 р. визначає такі дії як акти агресії (незалежно від того, оголошена війна чи ні):

- вторгнення збройних сил на територію іншої держави, її анексія чи окупація (навіть тимчасова);

- бомбардування чи застосування іншої зброї проти території іншої держави;
- блокада портів чи берегів іншої держави;
- напад на збройні сили іншої держави;
- застосування збройних сил, що знаходяться на території іншої держави за згодою з останньою, при порушенні умов угоди, а також перебування їх на території іншої держави після закінчення терміну угоди;
- надання державою своєї території для здійснення агресії третьою державою відносно іншої держави;
- засилання збройних банд, груп, найманців і т. п. від імені держави, які здійснюють акти збройної боротьби проти іншої держави, за серйозністю співставні з попередніми пунктами.

У разі настання стану війни держава відповідає за те, щоб громадяни ворожої держави, що користаються імунітетом, у найкоротший термін залишили її територію. До громадян ворожої держави, що не володіють імунітетом, можуть бути застосовані заходи обмеження свободи пересування, аж до інтернування.

Нейтралітет

Права й обов'язки держав, що є нейтральними відносно конфлікту, визначаються V Гаазькою конвенцією 1907 р.

Територія нейтральних держав вважається недоторканною. Воюючим сторонам забороняється використовувати її для переміщення військ, військових вантажів і для встановлення устаткування зв'язку. Забороняється проводити вербування на території нейтральної держави. Остання, зі свого боку, зобов'язана не допускати порушення її нейтралітету з боку воюючих держав.

У випадку, якщо на території нейтральної держави з'являються війська воюючих сторін, вона зобов'язана їх інтернувати на території, що знаходяться якнайдалі від театру війни. При цьому вона має право відпустити офіцерів під слово честі не залишати нейтральної території. У випадку, якщо на території нейтральної держави виявляться військовополонені, що втекли з полону, вона зобов'язана їх звільнити.

Війна і права людини. Учасники конфлікту

Збройні сили держави, щоб користуватися правами, визначеними міжнародними договорами, повинні відповідати таким умовам:

- знаходитися під командуванням людини, що відповідає за їхні дії;
- мати знаки розрізнення;
- відкрито носити зброю;
- поважати закони і звичаї війни.

З погляду міжнародного права, збройні сили воюючих держав поділяються на комбатантів (що борються) і некомбатантів. До останніх належить, наприклад, медичний персонал. Право застосовувати зброю закріплене тільки за першими.

Мирні жителі, що спонтанно схопилися за зброю при наближенні ворога, також одержують статус комбатанта.

Комбатанти, що потрапили під владу ворога, мають право на статус військовополонених.

Військовополонені

Права й обов'язки військовополонених регулюються IV Гаазькою конвенцією 1907 р. і Женевськими конвенціями 1949 р.

Статус військовополоненого має будь-який комбатант, що потрапив під владу ворожої держави. Порушення цим суб'єктом міжнародних норм ведення воєнних дій не є підставою для позбавлення його цього статусу, крім випадків, коли він порушує умову, відповідно до якої будь-який комбатант повинен відкрито носити зброю під час зіткнення і розгортання в бойовий порядок, що передує зіткненню.

Необхідно відзначити, що найманці взагалі не мають права на статус комбатанта, а виходить, і військовополоненого.

Комбатанти і збройні елементи, які опинилися в таборах біженців, серед біженців і переміщених осіб із числа цивільного населення

Хоча табори і призначені для того, щоб давати тимчасовий притулок, часто вони не можуть гарантувати захист цивільним особам. Нездатність забезпечити чисто цивільний і гуманітарний характер таборів може привести до того, що цивільні особи виявляються в таборах пліч-о-пліч з комбатантами й іншими збройними елементами. Гуманітарна допомога може попадати до членів воюючих угруповань, на яких не поширюється право на міжнародний захист і допомогу.

2. Заборонені засоби і методи ведення війни. Закони і звичаї війни

IV Гаазька конвенція 1907 р. вводить норму, відповідно до якої право воюючих сторін застосовувати засоби поразки супротивника не є необмеженим.

Згідно з цією конвенцією, а також додатковими протоколами до Женевських конвенцій 1949 р., заборонено:

- використовувати отрути чи отруєну зброю;
- по-зрадницькому вбивати чи ранити тих, що належить до армії чи населення ворожої держави;
- убивати чи ранити супротивника, що, поклавши зброю чи не маючи можливості оборонятися, здався;

- віддавати наказ не залишати нікого в живих, а також погрожувати чи діяти в такий спосіб;
- використовувати зброю, боєприпаси чи матеріали, створені з метою спричинити зайві страждання;
- зловживати прапором перемир'я, національними прапорами, знаками розрізнення та уніформою, так само як і емблемами, визначеними Женевською конвенцією;
- знищувати чи конфіскувати власність ворога, якщо тільки це не продиктовано військовою необхідністю;
- повідомляти припиненими чи позбавленими сил права чи вимоги підданих ворожої держави.

Крім того, забороняється використовувати підданих ворожої держави проти їхньої країни, навіть якщо вони перебували на військовій службі в цій державі до початку війни.

Заборонено атакувати незахищені міста, селища і будинки.

Під час облоги чи бомбардування необхідно піклуватися про те, щоб за можливості не постраждали будинки, що задовольняють потреби релігії, мистецтва, науки, доброчинності, а також госпіталі, пам'ятки історії та місця збору поранених і хворих, якщо тільки ці будинки не використовуються у військових цілях.

Грабіж і мародерство заборонені.

Заборонена зброя і боєприпаси

У Петербурзькій декларації 1868 р. зафіксована така ідея: оскільки метою війни є ослаблення супротивника шляхом виведення з ладу якомога більшої кількості людей, застосування зброї, що спричиняє безглузді страждання людині, виведеній з ладу, чи призводить до її неминучої смерті, суперечить принципам гуманізму.

Ця ідея послужила основним джерелом заборони деяких видів зброї і боєприпасів.

Необхідно відзначити, що всупереч поширеній думці касетні бомби, боєприпаси об'ємного вибуху та боєприпаси, що містять збіднений уран, прямо не заборонені міжнародними договорами, хоча за їхню заборону й виступають деякі організації. Водночас деякі з них можна віднести до зброї невибіркової дії, застосування якої заборонене I протоколом до Женевських конвенцій 1949 р.

Основні документи права війни (Гаазького права)

1868 р. Санкт-Петербурзька Декларація «Про скасування використання розривних і запалювальних куль».

1899 р. Гаазька конвенція, що стосується законів і звичаїв сухопутної війни. Перша в історії кодифікація методів і способів ведення війни.

1925 р. Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів.

1972 р. Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї і про їхнє знищення.

1980 р. Конвенція про заборону або обмеження використання конкретних видів звичайної зброї, яка може вважатися такою, що завдає великої шкоди чи має невибірккову дію. Вона складається наразі з 5 протоколів:

- Протокол I. «Про виявлені осколки»;
- Протокол II. «Про заборону або обмеження використання мін, мін-пасток та інших пристроїв»;
- Протокол III. «Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї».

1993 р. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і використання хімічної зброї і її знищення.

1995 р. Протокол IV, що стосується засліплюючої лазерної зброї.

1997 р. Конвенція про заборону використання, накопичення, виробництва і передачі протипіхотних мін і їхнє знищення.

2003 р. Протокол V по вибухонебезпечним пережиткам.

3. Заборонені дії відносно жертв війни

Питання, пов'язані із захистом мирного населення і мирних об'єктів під час збройних конфліктів, регулюються I протоколом до Женевських конвенцій 1949 р.

Відповідно до цього протоколу забороняється:

- робити мирне населення, окремих його представників чи мирні об'єкти цілями наступу;
- проводити невибірккові наступи (не спрямовані на конкретну військову мету чи зброю, що не допускає можливості такого наступу), а також наступи, у результаті яких можна чекати надлишкової кількості жертв серед мирного населення, в порівнянні з досягнутими військовими успіхами;
- використовувати голод мирного населення як засіб війни;
- нападати на об'єкти, що мають важливу роль для життєзабезпечення мирного населення;
- нападати на спорудження, що містять небезпечні сили (греблі, дамби, АЕС), якщо звільнення цих сил може привести до значних втрат серед мирного населення (за винятком випадків, коли такі спорудження надають безпосередню підтримку збройним силам і немає іншого розумного способу припинити цю підтримку).

Водночас наявність мирного населення у визначеному місці не є перешкодою для проведення воєнних операцій у цьому місці. Використання мирного населення в якості «живого щита» прямо заборонене.

У протоколі також зазначено, що під час планування та проведення воєнних операцій необхідно постійно піклуватися про те, щоб уникнути жертв серед мирного населення чи, у крайньому випадку, мінімізувати їх.

Напад на цивільних осіб

У багатьох сучасних конфліктах втрати серед цивільного населення і руйнування цивільної інфраструктури є не просто витратами війни, а наслідками навмисних дій проти тих, хто не бере участі у воєнних діях. У багатьох конфліктах воюючі сторони спрямовують свої зусилля проти цивільного населення для того, щоб вигнати чи ліквідувати частину населення або щоб прискорити військову капітуляцію. Межа між цивільним населенням і комбатантами найчастіше буває розмита. Комбатанти часто живуть чи шукають притулку в селах й іноді використовують безневинних мирних людей і навіть дітей як «живий щит».

Насильницьке переселення

Сьогодні нараховується 30 млн переселених осіб, 80 % з яких є жінки і діти. Жінки, що є переміщеними особами всередині своєї країни, несуть на собі дуже важкий тягар, залишаючись самотніми головами родин і несучи відповідальність за виховання своїх дітей. Переміщені особи часто систематично піддаються жорсткому поводженню і не мають адекватного фізичного захисту, це змушує їх до втечі, і вони залишають своє майно, будинки і рідних. Як приклад наведемо тільки два місця, де подібне відбувалося. Це — Союзна Республіка Югославія, де переміщеними особами виявилася значна частина населення Косово, а також Ангола, де сотні тисяч людей були змушені залишити свої будинки через поновлення громадянської війни.

Військова окупація

Територія держави вважається окупованою, якщо фактична влада на ній перейшла до рук ворожої армії. Питання, пов'язані з окупацією, регулюються IV Гаазькою конвенцією 1907 р.

З переходом фактичної влади на території до окупаційної адміністрації остання зобов'язана зробити все від неї залежне для відновлення громадського порядку та спокою. Закони, колись установлені на цій території, повинні зберігати свою силу, якщо тільки зворотне не продиктоване крайньою необхідністю. Права сім'ї, окремих осіб і приватна власність повинні поважатися.

Заборонено примушувати населення окупованої території до видачі інформації про армію воюючої сторони і про її способи оборони. Заборонено примушувати населення присягати на вірність ворожій державі. Заборонено карати суб'єктів за діяння, яких вони не робили (колективні покарання).

Грабіж, безумовно, заборонений. Якщо ворожа держава збирає на території встановлені законною владою податки, вона повинна керуватися існуючими правилами

оподатковування і нести витрати в розмірах, що відповідають розміру витрат законного уряду на цій території. Контрибуція може бути стягнута тільки на основі розпорядження військового командування, при цьому платникам контрибуції має видаватися розписка.

Армія, що займає область, має право заволодіти грошима, фондами, борговими вимогами й іншими активами, що належать безпосередньо державі, які можуть бути використані у військових цілях. У той же час власність громад, релігійних, художніх, освітніх, наукових і благодійних установ прирівнюється до приватної, навіть якщо останні належать державі. Захоплення, пошкодження чи знищення подібних установ, а також знищення історичних, культурних і наукових цінностей забороняється і повинне переслідуватися.

4. Урахування норм МГП під час організації бою та визначення основних видів бойового забезпечення

1. Сили, які здійснюють військові операції, повинні бути керованими.
2. Командир, який керує збройними силами, повинен ухвалювати певне рішення.

Умови, необхідні для ухвалення рішення

По-перше, командир повинен мати відомості про всі ситуації, що відбуваються на території майбутніх бойових дій. Така інформація є підставою для складання маршрутів руху (чи є населені пункти, чи можна їх обійти, які можливості для пересування важкого озброєння або піхоти). При цьому слід визначити райони, де є густонаселені пункти й об'єкти, що користуються правом захисту.

По-друге, командир повинен передбачити заходи, які відповідають праву збройних конфліктів, тобто вживати таких заходів, які направлені на зменшення жертв серед цивільного населення і зведення ступеня руйнувань до мінімуму.

По-третє, командир повинен аналізувати тактичну ситуацію, тобто розглянути всі наявні конкретні ситуації з погляду гуманізму та військової необхідності для того, щоб передбачити захисні заходи, направлені проти небезпек, які можуть виникати в результаті військових дій відносно цивільних осіб і цивільних об'єктів.

3. Ухвалене рішення повинне виражатися у вигляді наказу. У ньому ставляться конкретні завдання для підлеглих підрозділів, виходячи з вищесказаних міркувань.

4. Підлеглим слід доручати такі бойові завдання, які вони зможуть виконати, не порушуючи положень права війни.

5. Для виконання наказу хід проведення військових операцій повинен ретельно контролюватися. Контроль дає можливість командирові переконатися в тому, що його підлеглі виконують свої бойові завдання, дотримуючись при цьому дисципліни і права війни.

6. Військові дії повинні бути спрямовані тільки проти військових об'єктів супротивника.

7. При виборі методів і засобів ведення бойових дій повинні застосовуватися заходи, спрямовані на запобігання випадковим втратам серед цивільного населення і випадковим руйнуванням цивільних об'єктів.

8. Необхідно робити ефективне завчасне попередження про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, за винятком тих випадків, коли обставини цього не дозволяють. Це означає, що офіційні особи районів, по яких планується нанесення бомбардування, за можливості повинні бути наперед проінформовані про це, за винятком тих випадків, коли раптовість і штурм є єдиними способами досягнення військової переваги.

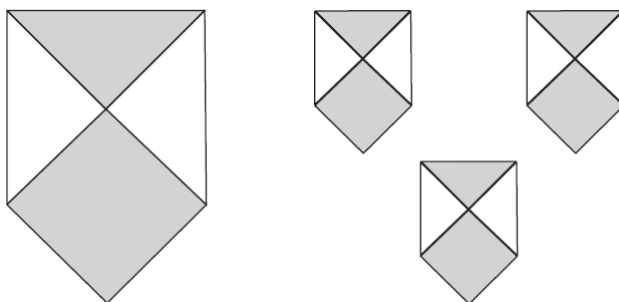
9. При проведенні військових операцій забороняється:

- нападати на цивільне населення, на окремих цивільних осіб і цивільні об'єкти;
- примушувати громадян ворожої сторони до служби в збройних силах ворожої держави;
- нападати на міста і села, що не обороняються, житлові будівлі та інші цивільні об'єкти;
- руйнувати і привласнювати без виправданої військової необхідності державне і приватне майно;
- здійснювати репресалії стосовно осіб, які знаходяться під захистом, та їхнього майна;
- використовувати голод як засіб проведення війни;
- тероризувати цивільне населення і залякувати його терором;
- віддавати наказ «нікого не залишати в живих»;
- знищувати запаси продовольства, сільськогосподарські угіддя, худобу, водозабори й об'єкти, призначені для підтримки життя цивільного населення;
- використовувати засоби ведення війни, які завдають збитку навколишньому середовищу;
- атакувати греблі, атомні електростанції;
- здійснювати напади невивіреного характеру, наприклад, бомбометання, незважаючи при цьому на відмінності між військовими і цивільними об'єктами;
- використання віроломства, тобто зловживання вірою ворога на правомірність використання в деяких ситуаціях захисних знаків. Наприклад, симулювати поранення, неправомірне використання емблем Червоного Хреста або Червоного Півмісяця, білого прапора, знаків культурних цінностей тощо.

10. Під час проведення бойових дій повинні бути передбачені всі заходи, які запобігають завданню збитку будівлям і об'єктам, що належать до культурних цінностей, історичних пам'яток, витворів мистецтва, лікарень і місць відправлення культу.

Деякі об'єкти, що користуються особливим захистом

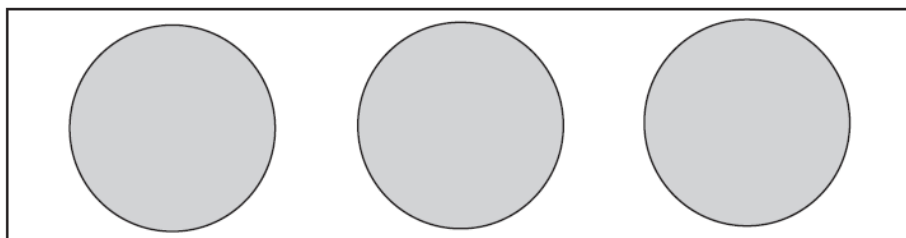
Рис. 17. Культурні цінності

Культурні цінності:

- пам'ятники: твору архітектури, монументальної скульптури і живопису, елементи або структури археологічного характеру, написи, печери і групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з огляду історії, мистецтва або науки;
- архітектурні ансамблі: групи ізольованих або об'єднаних споруд, архітектура, єдність або зв'язок із пейзажем яких становлять видатну універсальну цінність з погляду історії, мистецтва або науки;
- визначні місця: твори людини або спільні творіння людини і природи, а також зони, зокрема археологічні визначні місця, що представляють видатну універсальну цінність з погляду історії, естетики, етнології або антропології.

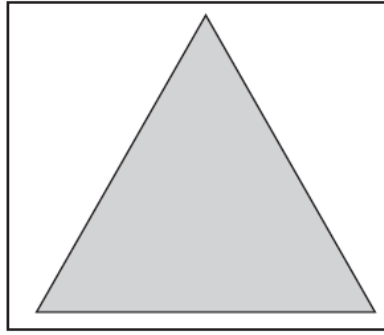
Культурні цінності можуть бути позбавлені статусу недоторканності в разі крайньої військової необхідності.

Позбавлення культурних цінностей, що користуються особливим захистом, статусу недоторканності може бути продиктоване тільки неминучою військовою необхідністю, яка визначається, принаймні, командиром дивізії.

Рис. 18. Споруди, що містять небезпечні сили

Споруди, що містять небезпечні сили: греблі, атомні електростанції. Повинні позначатися розпізнавальними емблемами. Важко уявити наслідки збройного нападу на них.

Рис. 19. Цивільна оборона

Цивільна оборона: захищає цивільне населення під час збройного конфлікту і допомагає йому. Будучи некомбатантами, можуть одягатися по-військовому і мати легку вогнепальну зброю. Повинні користуватися розпізнавальним знаком.

У цих зонах не повинно бути:

- комбатантів, стаціонарних бойових споруд, рухомих бойових озброєнь, ворожих дій;
- будь-якої діяльності, пов'язаної з бойовими діями.

Контрольні питання

1. Основні поняття та учасники права війни.
2. Які заборонені засоби ведення війни ви знаєте?
3. Що забороняється військовослужбовцям відносно мирного населення?
4. Як плануються способи ведення бойових дій відносно МГП?

Презентацію створено за допомогою комп'ютерної програми ВГ «Основа» «Електронний конструктор уроку»

© ТОВ «Видавнича група “Основа”», 2015

Джерела:

Пархомчук В. В. Усі уроки до курсу «Захист Вітчизни». 10–11 класи / В. В. Пархомчук. — Х.: Вид. група «Основа», 2011. — 400 с. — (Серія «Усі уроки»).